

УДК 316.343.3-053.81

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМ

Смук Оксана Тарасівна
Козубовський Максим Ростиславович
м.Ужгород

Соціальне самопочуття молоді є одним з головних показників розвитку суспільства. Для того щоб формування молоді відбувалося адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце в суспільстві, з'ясувати її проблеми.

Ключові слова: проблеми молоді, соціальні орієнтири, безробіття, соціальні відхилення, молодіжна політика, соціальне самопочуття, самотрансформація особистості.

Економічна та соціальна криза наприкінці ХХ ст. ускладнила функціонування як загальнотеоретичної, так і галузевої соціології. За відсутності фінансування майже не проводяться масштабні дослідження, які б могли з'ясувати молодіжні проблеми в умовах трансформації політичної, соціально-економічної систем. Значно скоротилась кількість дослідних центрів, проблемних лабораторій з вивчення проблем сучасної молоді.

Проблеми молоді, досліджували М.Алле, Р.Еренберг, М.Портер, Р.Сміт, Дж.Ріфкін, Й. Шумпетер. Загальнотеоретичні основи розвитку ринку праці та зайнятості в Україні розглядалися в працях В.Близнюк, Д.Богині, В.Будкіна, Т.Коропчук, Т.Мірошніченко, Л.Шевченко, Т.Заєць, М.Корецького. Шлюбно-сімейні проблеми в умовах суспільних трансформацій досліджувались в працях В.Секретарюка, В.Герасимчука, А.Колота, В.Летухо, Л.Чигова.

Останнім часом загострилося чимало молодіжних проблем, серед яких найголовнішими є: низький рівень життя, безробіття і значна економічна та соціальна залежність від батьків; шлюбно-сімейні проблеми (високий рівень розлучень, сімейних конфліктів); низька народжуваність - вже протягом трьох з половиною десятиліть в Україні зберігається рівень народжуваності, який не забезпечує навіть відтворення поколінь; матеріальна незабезпеченість, відсутність умов для поліпшення житлових умов; поганий стан здоров'я і зростання рівня соціальних відхилень (злочинність, пияцтво, наркоманія, проституція); втрата ідеалів, соціальної перспективи, життєвого оптимізму [9, с.41].

Постійно скорочується питома вага молоді щодо всього населення. В Україні за останні десять років її кількість знизилася з 22 до 20%. За всіма прогнозами, ця тенденція триватиме і надалі [8, с.44].

До числа особливо тривожних тенденцій у молодіжному середовищі відноситься відставання рівня освіти від рівня, досягнутого найбільш розвиненими країнами; прискорення падіння престижу загальної і професійно-технічної освіти; збільшення числа молоді, що починає трудову діяльність із низьким рівнем освіти і не маючої бажання продовжувати навчання; орієнтація багатьох ланок освіти на "потокове" відтворення робітників, службовців і спеціалістів без урахування вимог споживачів; невідповідність кадрів вищої, професійної і середньої школи до роботи в нових умовах; відставання матеріально-технічної бази всіх рівнів від нормативних вимог; зниження інтелектуального рівня аспірантського корпусу - майбутнього української науки, відтік обдарованих юнаків і дівчат із багатьох вузів і з країни.

Молоде покоління здебільшого виявилось без надійних соціальних орієнтирів. Руїнація традиційних форм соціалізації, заснованої на соціальній обумовленості життєвого шляху, з одного боку, підвищило особисту відповідальність молодих людей за свою долю, поставивши їх перед необхідністю вибору, з іншого боку - виявило неготовність більшості з них включитися в нові суспільні відносини. Вибір життєвого шляху став визначатися не здібностями й інтересами молодої людини, а конкретними обставинами.

На жаль, існуючі економічні і соціальні програми практично не враховують специфічну соціальну позицію молодого покоління в процесі суспільного розвитку. У зв'язку з цим необхідно підсилити

увагу до соціальних проблем молоді, визначенню засобів, форм, методів і критеріїв роботи з молодим поколінням. Соціальна незахищеність, нестача уваги суспільства визначає цю соціальну групу як дестабілізуючу суспільну силу, а в це ж час на молоді лежить відповідальність за майбутнє країни.

Вирішення цих проблем потребує розробки і втілення у соціальну практику державної молодіжної політики, яка повинна бути зорієнтована на створення нової системи професійної підготовки молоді з урахуванням тенденцій сучасного соціально-економічного буття, потреб ринку праці, подолання відчуження молоді від політичних та суспільних процесів.

Молодіжну державну політику в незалежній Україні було започатковано «Декларацією про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992 р.) та Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.). Потім вона деталізувалася в таких Законах, як «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.), «Про освіту», «Про зайнятість населення» (обидва - 1991 р.), «Про фізичну культуру і спорт» (1994 р.), «Про туризм» (1995 р.) тощо. Основні права і обов'язки молоді, як і інших громадян України, зафіксовані в Конституції України (Ст. 53).

Але на рубежі ХХ-ХХІ ст. ефективній молодіжній політиці стали на заваді: дефіцит соціально-економічних ресурсів, які б могли бути використані для вирішення молодіжних проблем; зниження життєвого рівня молоді, що спричиняє песимізм, соціальну апатію; невідповідність рівня професійної підготовки молоді реальним потребам суспільства; слабка консолідованість молодіжного руху.

Соціальне самопочуття молоді є одним з головних показників розвитку суспільства. Для того щоб формування молоді відбувалося адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце в суспільстві, з'ясувати її проблеми. Серед них є традиційні - кохання, дружба, пошуки сенсу життя, створення сім'ї тощо. Вирішення багатьох проблем залежить від факторів соціального життя. Не менш актуальними є здоров'я, освіта молоді, спілкування її з дорослими й однолітками. Вивчаючи молодіжні проблеми, неможливо обійтися простим констатуванням позитивних чи тривожних фактів життєдіяльності молодих людей, потрібний глибокий системний аналіз буття молоді. Актуальним є питання постійного скорочення питомих ваги молоді щодо всього населення. В Україні за останні десять років її кількість знизилася з 22 до 20%. За всіма прогнозами, ця тенденція триватиме і надалі. Соціальні проблеми, тобто суперечності, що потребують свого вирішення на шляху соціального становлення молоді, наявні у всіх сферах її життєдіяльності [9].

Надзвичайно складною для вирішення є проблема забезпечення молоді житлом. За даними державної статистики на початок 2000 р. на квартирному обліку перебувало понад 93 тис. молодих сімей, а впродовж попереднього року квартири одержали лише 752 сім'ї, або 0,8%. Порівняно із середнім показником по країні темпи надання квартир молодим сім'ям удвічі нижчі 20. Проблема в тому, що, з одного боку, за нинішніх умов практично не виділяється житло для молоді за рахунок державного чи місцевих бюджетів, а з іншого - молодь через низькі особисті доходи здебільшого не в змозі нагромадити необхідних коштів для його придбання. Тобто ситуація, що склалася, потребує розроблення і впровадження нових механізмів забезпечення житлом молодого покоління (кредити, розстрочки тощо) [6].

Освіта для більшості молодого покоління стає засобом підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, прискореного соціального становлення взагалі. Тому юнаки та дівчата, визначаючись із вибором професії, зважають не лише на свої уподобання, а й враховують попит на спеціалістів відповідного профілю,

географію попиту на робочу силу відповідної кваліфікації тощо. Проте вони змушені також брати до уваги й витрати, немінучі під час набуття освіти. Тобто молодь звертає увагу на місце розташування навчального закладу, матеріальні умови навчання, рівень оплати тощо. Вона нерідко змушена вирішувати паралельно іноді досить складні проблеми ще задовго до вступу до навчальних закладів. Але слід також зазначити, що й набуття середньої освіти, яке, як правило, залежить від працелюбства, настанов у батьківській сім'ї тощо, часто ускладнюється включенням підлітків у трудову діяльність з метою підтримки матеріального рівня сім'ї, віддаленістю населених пунктів у сільській місцевості від середніх шкіл, проблемами сільської школи і т.д. Найбільше проблем у дітей та молодих людей, які мають слабке здоров'я. До того ж становище ускладнюється, наприклад, через скорочення мережі навчальних закладів для дітей з вадами розвитку, хоча кількість таких дітей в Україні зростає [2, с.207-212].

Молоде покоління занепокоєне станом свого здоров'я, що ускладнюється все меншою доступністю лікування для населення. І цьому є кілька причин. Найперша - тяжке становище вітчизняної медицини, головним чином через хронічне недофінансування. Так, замість 11 млрд. гривень, які Міністерство охорони здоров'я потребувало на 1997 р., було заплановано 3,4 млрд., а реально виділено лише 2,5 млрд., тобто галузь була профінансована менше ніж на 25%. У цілому на охорону здоров'я було виділено менше 3,1% валового національного продукту (ВВП). Нагадаємо, що за оцінками ВООЗ, якщо на потреби охорони здоров'я виділяється менше 6% ВВП, галузь вважається неієздатною. Не поліпилася ситуація з фінансуванням і в два наступні роки. Друга причина - значна частка платних медичних послуг навіть серед найнеобхідніших. Перш за все це стосується високої, особливо на фоні хронічних невилплат заробітної плати та значного безробіття серед молоді, цін на медикаменти. Третя причина - скрутне матеріальне становище молоді, що не дозволяє значній її частині як отримувати дорогі медичні послуги, так і забезпечити якісний рівень життя з відповідним харчуванням, відпочинком, житловими умовами тощо.

Тому в сучасних умовах, крім використання комплексу санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та організаційних заходів, спрямованих на боротьбу та профілактику інфекцій і неінфекційних хвороб, фінансування державних, національних та галузевих програм щодо запобігання і боротьби з багатьма хворобами і активне їхнє впровадження, особливої уваги потребує пропаганда та формування здорового способу життя в молодіжному середовищі. Нагальної реалізації потребує комплекс заходів як на загальнонаціональному, так і на рівні регіонів щодо формування дбайливого ставлення молодого покоління до свого здоров'я як до однієї з найбільших цінностей [5, с.34].

Різні категорії населення, у тому числі й молодь, дедалі більше переймаються проблемами виконання правопорушень, інших антисоціальних явищ у молодіжному середовищі. Дослідження свідчать, що підґрунтям для негативних суспільних явищ є соціально-економічна нестабільність, недоліки в організації навчально-виховного процесу в освітніх закладах, певна дегуманізація освіти, штучне відокремлення її від виховання, зниження виховного потенціалу сім'ї, неякісна організація праці на виробництві, негативний вплив антигромадських елементів, зростаюча активність ділків тіньової економіки, наявність засобів і сфер нетрудового збагачення, бізнес через нелегальні азартні ігри, сутенерство, рекет, відсутність нормальних умов для лікування неповнолітніх наркоманів, алкоголіків. Серед наркоманів 80% складає молодь, у тому числі 40% - неповнолітні. Щорічно у скоєнні тяжких злочинів бере участь більше 25 тис. молодих людей. З 1980 р. рівень злочинності серед дівчат зріс у 2,5 рази. Після деякого зниження у 1986 р. знов спостерігається тенденція зростання показників смертності населення молодих вікових груп. Починаючи з 1988 р., зростає кількість самогубств серед молоді, особливо у віці 15-19 років. Загрозливо виглядає процес підвищення питомої ваги молоді серед людей, які добровільно відходять з життя; феномен самогубства все більше набирає молодого обличчя [5, с.10].

Отже, проблема зниження рівня правопорушень та інших ан-

тисоціальних проявів зводиться до зменшення впливу на молодь вказаних та інших негативних явищ суспільного життя.

Варто зазначити, що молодь не завжди здатна виокремити свої соціальні проблеми за ступенем важливості. Так, якщо цілком зрозумілими є її побажання щодо реалізації програм, спрямованих проти поширення наркоманії та на збільшення кількості робочих місць (53% молоді вважають за необхідне впровадження державою програм боротьби з поширенням наркоманії серед молоді, 42% - програм створення робочих місць), то нічим іншим, як недбайливим ставленням до свого здоров'я і нерозумінням значущості, наприклад, профілактичних медичних обстежень, психологічного консультування, не можна пояснити ту обставину, що впровадженням таких програм опікуються лише 6% опитаних.

Молодь не надає належного значення проблемам виховання, зокрема патріотичного. Багато хто з молодого покоління не відчуває гордості за належність до України, за український народ. Так, за результатами опитування молоді віком 15-28 років у травні 1997 р. 23% респондентів не пишуться або "скоріше, не пишуться", що є громадянами України. Опитування в жовтні наступного року виявило такий розподіл відповідей на запитання "Чи хотіли б Ви народитися та жити в іншій країні?": 41% респондентів відповіли ствердно, 36% - заперечно, а 23% - вагалися із відповіддю на це запитання. Причому серед наймолодшої вікової групи опитаних (15-17 років) розподіл відповідей становив відповідно 48, 28 і 24%. Зрозуміло, що не лише матеріальні негаразди спричиняють такі настрої серед молоді. Вочевидь, даються взнаки порушення спадковості поколінь, прогалини у вихованні дітей та підлітків у сім'ї, школі, низькопробна масова культура Заходу, недостатня робота щодо збереження та відродження народних традицій, надмірна комерціалізація сфери дозвілля, культури [9, с.35].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що соціальні проблеми молоді проявляються надзвичайно гостро, і найважливішими з них, на вирішення яких мають перш за все сконцентруватися зусилля державної молодіжної політики, є: створення умов для вирішення проблем матеріального забезпечення молоді та їхніх родин; проблеми працевлаштування; доступність отримання якісної освіти; здоров'я і можливості його збереження та поліпшення; проблеми забезпечення житлом; проблеми підліткової та молодіжної злочинності та інших антисоціальних проявів; проблеми виховання молоді, зокрема патріотичного.

Соціальні проблеми молоді мають стати підґрунтям у визначенні напрямів державної молодіжної політики. Багатоманітність проблем та неоднакова їх гострота в різних регіонах вказують на те, що регіональна державна молодіжна політика не може провадитися за єдиним шаблоном, який, наприклад, міг би бути розроблений у Центрі. Копіювання досвіду іншого регіону без його адаптації до місцевих умов є недоцільним і може бути навіть шкідливим. Різноманітність соціальних проблем молоді потребує, зокрема на низових рівнях регіональної державної молодіжної політики, абсолютно конкретних і адекватних до ситуації підходів у їхньому вирішенні.

Незважаючи на проблеми, з якими постійно стикається молодь, у наш час значно розширилися можливості для власного вибору життєвого шляху, стилю життя, системи ідеалів і цінностей. Одночасно зростає індивідуальна відповідальність за власний вибір, потреба в самопізнанні та самоутвердженні.

Варто зазначити, що згідно із Законом України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" створено мережу соціальних служб для молоді, головним завданням яких є допомога молоді у вирішенні її проблем. Соціальні служби для молоді, де б вони не функціонували, мають на меті: надавати молоді інформаційну, правову, психологічну, медичну й інші форми соціальної допомоги; проводити роботу із запобігання негативним явищам у молодіжному середовищі (наркоманії, алкоголізму, злочинності тощо) та їх подолання; здійснювати соціальну опіку певних категорій молоді (інвалідів, сиріт).

До числа молодіжних проблем, крім названих вище, належать також забезпечення духовного і фізичного розвитку, зміцнення молоді сім'ї та ряд інших, причому всі вони пов'язані із погіршенням становища молоді у цих сферах у порівнянні з минулим.

Розв'язанню молодіжних проблем мають сприяти законодавчі акти, прийняті українською державою. До них відносяться Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні від 15 грудня 1992 р., Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" від 5 лютого 1993 р. та відповідна постанова Верховної Ради України про введення його в дію. У зв'язку з цим перед вітчизняною соціологією молоді стоїть дуже важливе і відповідальне завдання: поглиблення знань про молодь та її проблеми, аналіз ходи виконання прийнятих законодавчих актів у конкретних ділянках та інформація органів влади і управління з метою внесення коректив у самі закони чи прийняття доповнень і додатків до існуючого законодавства. Для західної соціології молодіжні проблеми набувають децю іншої пріоритетності та змісту. Центральною з них вважається напруження між молоддю та суспільством, яке робить можливим конфлікт між індивідуальностями та існуючим соціальним устроєм. В основі цього напруження лежить амбівалентність (тобто двоїстість, суперечливість почуттів та емоцій) молоді, яка здатна привести і до політичної активності, і до інтенсивної самотрансформації особистості, і до її втечі у світ наркотиків або релігії. Тому одним із завдань молодіжної політики у розвинутих країнах є створення таких умов для молоді, коли б ця амбівалентність якомога лагідніше скеровувалась у просоціальному напрямку через надання найрізноманітніших можливостей для соціально корисної діяльності молоді. [8, с. 12]

Ще одною характеристикою віку молодості виступає величезна цінність змін, трансформацій, руху взагалі і послідовна огида і

відраза до усталеного статусу. Звичайно, всі люди прагнуть змін, але саме молоддю зміни і рух обожнюються, стають усвідомленими завданнями, основною метою існування. Тому конфлікт поколінь, який є досить поширений у західних країнах, набирає виразу протесту молодих проти зупинки в русі і динамічному розвитку їх батьків, що, набувши певного соціального статусу і положення у суспільстві, заспокоюються і зупиняються на досягнутому. Це враховується у молодіжній політиці розвинутих держав, яка не має постійних пріоритетів і усталених напрямків, є надзвичайно гнучкою і придатною для модифікацій. [4, с.29-20]

Цей неповний перелік основних положень, пов'язаних із розумінням молоді та її проблем, дає можливість порівняти вітчизняну і західну соціологію молоді та скерованість молодіжних політик. Якщо увагу соціологів пострадянського простору привертають насамперед питання підкреслено соціального значення і ваги, тобто входження молоді у суспільство та її адаптації в ньому, то західні соціологи акцентують на процесах становлення особистості; якщо перших цікавлять передусім проблеми підготовки молоді до праці, то других - поведінка молоді, що відхиляється від суспільних норм і цінностей і загрожує руйнації цілого суспільства. Якщо молодіжна політика перехідних країн ще несе на собі відбитки колишнього патерналізму, а законодавство не забезпечує механізмів реалізації правових актів щодо молоді і побудоване на обмеженнях і забороні, то політика розвинутих країн стосовно молоді будується на принципах і нормах її самозабезпечення і державного забезпечення лише тих, хто не здатний до цього в силу фізіологічних, психологічних та соціальних причин.

Література та джерела

1. Беличева С.А. Важкий світ підлітка. – Свердловськ: Середньо-Уральське кн. Вид-во, 1984.
2. Беличева С.А. Соціально-педагогічні методи оцінки соціального розвитку дезадаптованих підлітків. // Вістн. психосоціал. і корекційно-реабілітац. роботи. – 1995. – №1. – С.3
3. Березін Ф.В. Психологічна і психофізіологічна адаптація людини. – Л., 1988
4. Психологія життєвої кризи /Відповідний редактор Т.М.Титаренко. – К.: Агропромвидав України. – 1998. – 22 с.
5. Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты. Итоговые материалы международного проекта / Сост. И.П.Рущенко. – Харьков: Финарт, 2002. – 240 с.
6. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – С.Петербург.: Питер, 2000. – 261с.
7. Реан А.А. «Психология человека от рождения до смерти» / А.А.Реан// психолог. энциклопед. – Москва «Олма Пресс», 2002. – 656 с.
8. Сучасна молодіжна політика і соціальна робота в Україні / За ред.Якименко В.І. – К., 2001.
9. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В.Г.Городененка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005-560с.

Социальное самочувствие молодежи является одним из главных показателей развития общества. Для того чтобы формирование молодежи происходило адекватно общественным процессам, необходимо определить ее роль и место в обществе, выявить ее проблемы.

Ключевые слова: социальное самочувствие, самотрансформация личности, проблемы молодежи, социальные ориентиры, безработица, социальные отклонения, молодежная политика.

Social well-being of young people is one of the key indicators of social development. In order to form in young people according to the adequate public process, it is necessary to define its role in the community, find out its problems.

Key words: social state of health, self-transformation of personality, youth, social orientations, unemployment, social deviance, youth policy.